

PARÁDI József
Rendőrség a magyar határőrizetben

Amikor felkértek a téma feltárására és bemutatására három kérdésben tartottam célszerűnek a téma terrénumát behatárolni.

Az időszak tekintetében az 1867-től 1950-ig tartó vizsgálati intervallum meghatározását tartottam célszerűnek, annak ellenére, hogy általában 1945-tel szokták ezen időszakot zárni. A határőrizet tekintetében azonban – különösen ha a vizsgálat tartalmát is figyelembe vesszük – nem lehet eltekinteni az 1945 és 1950 közötti időszaktól sem, bár ezeknek az éveknek kétségtelenül vannak olyan jellemzői is amelyek a későbbi korszakokhoz kapcsolják a témát.

A téma tartalmi értelmezése vonatkozásában nem kívántam szűken értelmezve, csupán a rendőri határőrizeti szervek szerepére szorítkozni, hanem igyekeztem a katonai és rendvédelmi határőrizet közötti különbségek feltárását is megvalósítani.

Végezetül pedig a magyar *határőrizeti hagyományok illetve a korszakok és azok jellemzőinek* a bemutatását a feldolgozás lényegi részeként fogtam fel. Ezzel párhuzamosan pedig másodlagosnak tekintettem a más publikációimban már ismertetett részletkérdéseket.¹

Mielőtt a vizsgált téma részleteit taglalnánk mindenképpen szükséges néhány fogalmat tisztázni, mivel a kifejezések egyértelmű behatárolása nélkül megfoghatatlanná válik a témakör.

Világosan kell látni, hogy a határvédelem és a határőrizet két különböző tevékenység. A *határőrizet* az ország területének a határait őrzi nem katonai invázió ellen, hanem a béke időszakban felmerülő nehézségekkel szemben. *Alapvetően három részből áll a határforgalom ellenőrzésből, a határvonal őrzéséből és a határrend betartásából.*

A határvédelem az országhatárok katonai invázió vagy fenyegetettség elleni védelmét valósítja meg.

A polgári fejlődésig, a hadviselés gépesítésének kezdetéig nem vált el élesen a határőrizet a határvédelemtől. CLAUSEWITZ óta azonban a hadtudomány túlhaladottnak tekinti katonai erők állomásoztatását a határ mentén. A modern haditechnika fejlődésével alapvetően olyan eszközök terjedtek el a haderőkben, amelyek alkalmatlanok a határok őrzetében való hasznosításra. A haditechnika nélküli, csupán személyi fegyverekkel felszerelt és szétaprózottan elhelyezett katonatömeg hadiértéke pedig rendkívül alacsony. Lényegében felesleges koloncot jelent a véderőn, amely forrásokat von el a harcértékkel rendelkező alakulatok felállításától és működtetésétől.²

Először Európa nyugati felében vált el a határőrizet a határvédelemtől. *A keleti régiókban* e folyamat később a nyugati térséghez viszonyított archaikus társadalmi körülmények miatt. Amíg ugyanis a határ mindkét oldalán nem alakul ki konszolidált helyzet a pacifikáció tekintetében is, nem lehet a határokat katonai védelem nélkül hagyni. Amíg fennáll kisebb-nagyobb fegyveres csapatok felbukkanásának a veszélye, amelyek terrorcselekményeket hajtanak végre, pusztítják a lakosságot, fosztogatnak és károsítják az épített környezetet, addig az államhatár nem maradhat katonai védelem nélkül még akkor sem, ha a szomszédos ország hadereje derékhadának támadása nem valószínűsíthető.

A dualizmus időszaka

Mivel az *Osztrák-Magyar Monarchia* a XIX. századig a Török Birodalommal volt határos, nem lehetett felszámolni a Katonai Határőrvidéket, habár az már az 1848–1849-es magyarországi forradalom és szabadságharc nyomán meglehetősen foghíjassá vált. A XIX. században azonban a román fejedelemségek és a szerb királyság kialakulásával az *Oszták-Magyar Birodalom* és a *Török Birodalom* között ütköző államok keletkeztek. A török portyázások közvetlen veszélye elmúlt. A külpolitikai változások mellett a belpolitikai helyzet is megváltozott. A kiegyezéssel ugyanis időszerűtlenné vált az a teória mely szerint a lázadásra hajlamos magyar populáció hátában császárhű katonai erőt kell tartani a felkeléstől való elriasztás, illetve annak felszámolása érdekében.

Az *Oszták-Magyar Monarchia Magyar Királyságában* tehát a kiegyezés nyomán kiépülő nemzeti polgári állam részeként alakult ki a magyar polgári határőrizet. A haderő részét képező katonai határőrvidék feloszlását követően nem rögtön került sor a Magyar Királyi Határrendőrség létrehozására. Kezdetben a magyar kormány nem kívánt önálló határőrizeti testületet létrehozni. A határőrizeti teendőket a rendvédelmi szervezetek határ mentén állomásozó részei látták el. Mindegyik testület az alapfeladatához a legközelebb álló tevékenységet végezte. Igaz nem is volt szükség a teljes határ őrzésére, hiszen az *Oszták-Magyar Monarchia* belső határai nyitottak voltak. Azok ugyanis úgy működtek, mint napjainkban az Európai Unió belső határai. A határok őrzetére kizárólag ott volt szükség, ahol a Magyar Királyság határai egybeesetek az *Oszták-Magyar Monarchia* határaiival.

A dualizmus kezdetén a zöld határőrizeti teendőket a Magyar Királyi Pénzügyőrség határmenti szakaszai, a határforgalom ellenőrzését a „határkapuhoz”³ legközelebb eső városi rendőrség kikülönített részlege, míg a határrenddel kapcsolatos feladatokat a határmenti szolgabírói kirendeltségek látták el. Ez a rendszer azonban a Magyar Királyságnak az Osztrák-Magyar Monarchia határaival egybe eső szakaszán működött. Magyar Királyságnak az Osztrák-Magyar Monarchia társországaival érintkező határszakaszain ilyen határőrizeti rendszerre nem volt szükség. A hetvenes évektől a határforgalom ellenőrzési teendőihez csatlakoztak a vám- és adóhivatalok szétválásával önállósuló vámhivatalok. Ez a fajta felállítás lényegében tükrözte a korabeli nyugat-európai helyzetet azzal a különbséggel, hogy ahol csendőrség is működött ott csendőri erők valamilyen formában részt vettek a határok őrizetében. Nyugat-Európában napjainkban is hasonló a helyzet. 1891-től – a lakosság erőteljes igénye nyomán – megerősítették Magyarországon is a határőrizetet. Bevonták a határőrizeti szolgálatba a Magyar Királyi Csendőrséget.⁴ A Magyar Királyi Csendőrség feladatát lényegében az úgynevezett zöld határőrizetben való részvétel és a kishatárforgalom ellenőrzése, valamint a távolsági határátkelőhelyek – ahol a személy- és áruforgalom ellenőrzése folyt – működésének fegyveres biztosítása alkotta. A határszéli csendőrség csapatainak a „zöld határőrizet”-be való bevonásával e tevékenység kétlépcsősé vált. Az egyik lépcsőt a Magyar Királyi Pénzügyőrség határmenti szakaszai, a másik lépcsőt a határszéli csendőrség őrszei alkották.

A kormány a Magyar Királyi Csendőrség szervezetének egy részét átalakította és a határőrizeti feladatokra specializálódott teendőkkel látta el. Ez volt a határszéli csendőrség, amely a határőrizetben résztvevő szervezetek közül a legnagyobb számú élőrővel és a legkiterjedtebb határszolgálati kompetenciákkal rendelkező szervezetté vált. Ezzel a határőrizet átkerült a belügyi tárca közvetlen irányítása alá.

A Magyar Királyság társadalmi gazdasági viszonyai fejlettebbek voltak a vele határos román és szerb területekénél. A dualizmus időszakában a különbség fokozódott, hiszen Magyarország Európa egyik leggyorsabban fejlődő területe volt. Csupán Németország mutatott fel a magyarnál gyorsabb fejlődést. Szükségessé vált az elért eredmények és a további fejlődés lehetőségeinek védelme. Ez a védelem nem katonai, hanem rendvédelmi erőt igényelt. Katonai fenyegetés nem lépett fel a szomszédos országok részéről az Osztrák-Magyar Monarchiával szemben. Kieleződtek azonban a gazdasági, kulturális és politikai ellentétek.

Románia és az Osztrák-Magyar Monarchia, illetve Szerbia és az Osztrák-Magyar Monarchia között úgynevezett vámháborúra is sor került. Az illegális és ellenőrizetlen határforgalom veszélyeztette az erdélyi termelési feltételek egy részét elsősorban az állattenyésztés tekintetében. A magyar állam területi egysége ellen irányuló államellenes felforgató propaganda is átözlött a kevésbé ellenőrzött határokon.

A magyar állam vezetése ebben a helyzetben szükségesnek látta, hogy megerősítse az országhatárok őrizetét. Érdekes helyzet elé került a magyar vezetés. A kiegyezés nyomán ugyanis lebontották az elavult katonai határőrvidék szervezetét. A térséget integrálták a polgárosodó Magyarország viszonyai közé. A Magyar Királyság területén is megteremtették a nyugat-európai rendszerű határőrizetet. Szembekerültek azonban egy olyan problémával, ami a Lajtán túli területekre nem volt jellemző, és amire nem jelentett megoldást a korábbi gyakorlathoz, a katonai határőrvidékhez történő esetleges visszatérés sem.

Erre a kihívásra a magyar kormány válasza a határrendőrség létrehozása volt. A Magyar Királyi Határrendőrség a magyar határőrizet rendszerében olyan elemnek bizonyult, amely Európa keleti és nyugati részében egyaránt ismeretlen volt. Létét az a sajátos helyzet inspirálta, amely Magyarországnak a fejlettebb és a kevésbé fejlett régió határán való elhelyezkedéséből adódott.⁵

Megítélésem szerint a dualista Magyarországon a Magyar Királyi Határrendőrség létrehozásával nem hoztak létre önálló határőrizeti modellt. A magyar határőrizet továbbra is a nyugati típusú határőrizet része maradt. Csupán kiegészítették szerkezetét egy olyan elemmel, amely az ország „végvár” helyzetéből következett.

A Magyar Királyi Határrendőrség mérsékelt létszámú szervezet volt. Mintegy 480 fővel működött. A háború alatt felduzzasztott létszáma sem haladta meg a 600 főt. Méretéből adódóan eleve alkalmatlan volt arra, hogy valamennyi határőrizeti teendőt átvegye. Nem is ezzel a céllal hozták létre a szervezetet. A Magyar királyi Határrendőrség a határőrizeti feladatok ellátásából a távolsági határforgalom és a határrend ellenőrzésével vette ki konkrétan a részét, kiváltva ezzel a szolgabírói kirendeltségeket és a határmenti városok rendőrségeinek kikülönített útlevéllenőrző részlegeit.

Sokkal fontosabb volt azonban az a kompetenciarendszer, amellyel a területet felruházták. A határrendőrség feladatát képezte a határőrizetben résztvevő szervezetek tevékenységének koordinálása

és szakmai felügyelete. Koordinációs és szakfelügyeleti joggal rendelkezett tehát a határszéli csendőrség, a Magyar Királyi Pénzügyésrség határmenti szakaszai, a vámhivatalok, a humán- és mezőgazdasági határegészségügyi állomások, a határmenti erdőhatóságok vonatkozásában.⁶

Ez azt jelentette, hogy 1357 fő csendőrt, mintegy 450 főnyi pénzügyőrt és 350 főnyi fegyveres erdőhatósági személyt felügyelt és koordinált folyamatosan munkájukat határőrizeti feladataik ellátása kapcsán. A felfegyverzett közel 2157 fő mellett azonban 251 főnyi vámhivatali alkalmazott, 39 fő vesztegintézeti és 72 fő egészségügyi állomási munkatárs is részt vett a határőrizeti szakfeladatok ellátásában.

A Magyar Királyi Határrendőrségnek azonban joga volt bevonni a határmenti vármegyék területén működő önkormányzati és állami rendvédelmi testületeket is határőrizeti feladatok ellátásába a vonatkozó törvényben előírt feltételek esetében. Ekkor további 897 fő rendőr 2040 fő csendőr volt mobilizálható határőrizeti tevékenységre. Ez a létszám a mintegy 12000 főnyi magyarországi rendőrségnek a 7,475%-át tette ki, a 12000 főnyi csendőrségnek pedig a 17%-át.⁷

Lényegében ez a felállítás működött a háborús időszakban is mivel a magyar rendvédelmi szervezetek a kivételes hatalom időszakában sem kerültek a haderő alárendeltségébe. Ez alól kizárólag a hadművelési területtel nyilvánított térségek voltak kivételek. Ezekben a területeken az úgynevezett katonai határőrizet irányítását a határszéli csendőr erők vették át mindaddig amíg a haderő reguláris csapatai el nem foglalták helyüket a határ mentén.

Összességében tehát a dualizmuskori magyar határőrizet rendvédelmi vonatkozású fejlődési tapasztalataként elmondható, hogy:

- A Magyar Királyi Határrendőrség felállítása a Magyar Királyságnak a gazdasági, kulturális és politikai érdekszférák határán történő elhelyezkedéséből fakadt.

- A határrendőrség létrehozásával a Magyar Királyság határőrizete nem szakadt le a nyugati típusú határőrizeti modelltől, hanem annak egy speciális elemévé vált.

- A határőrizet egésze és abban a határrendőrség működésének közigazgatási koncepciója nem arra épült, hogy a határőrizeti feladatok mindegyikét, vagy annak többségét ellátó komplex határőrizeti szakszerv alakuljon ki. A magyar határőrizeti filozófia – összhangban az Osztrák-Magyar Monarchia és Európa nyugati felének gyakorlatával – alapja az volt, hogy a rendvédelmi testületek határmenti szervezetei lássák el azon határőrizeti részfeladatokat, amelyek alaptevékenységükkel harmonizálnak. A Magyar Királyi Határrendőrség csak részt vett ezen feladatok ellátásában, illetve koordinálta a testületek határőrizeti teendőit, szükség esetén tágabb erőket is bevonva a határőrizetbe.

- A magyar határőrizet háborús időszakban sem került a haderő felügyelete alá, a hadművelési területtel nyilvánított térségek kivételével. Békeidőszakban pedig a határőrizeti erők függetlenek voltak a véderőtől. Ezzel szemben a határőrizeti részfeladatok a közigazgatás határmenti szervezeteinek szerves részévé váltak.

- A határőrizet a pénzügyi tárca kompetenciájából átkerült a belügyi tárca fennhatósága alá. Kezdetben a belügyi tárca a kor legkiválóbb rendvédelmi testülete a csendőrség közvetítésével kísérelte meg a határőrizeti feladatkör átfogását és irányítását. Később azonban önálló határőrizeti szervezet felállítása mellett döntött, melynek hatáskörébe vonta a csendőrség határőrizeti feladatokra specializált részét is.

A dualizmuskori rendvédelmi fejlődés eredményeként tehát a magyar határőrizet:

1. nem honvédelmi, hanem rendvédelmi tevékenységként valósult meg és épült be a közigazgatásba;
2. ebből adódóan a magyar határőrizeti modell a nyugati típusú határőrizet részét képezte;
3. önálló országos hatáskörű rendvédelmi testületet a Magyar Királyi Határrendőrséget hoztak létre a szakterület felügyelete és irányítása céljából, mivel a határőrizet más közbiztonsági feladatoknak alárendelve nem működött kielégítően.

A két világháború közötti időszak

A két világháború közötti időszak magyar határőrizetét illetően a korszak rendvédelmét és ezen belül a határőrizet felületesen ismerőktől származó téves interpretációt célszerű legelőször megcáfolni. Nevezetesen arról van szó, hogy a magyar határőrizet ekkor sem volt katonai határőrizet, azonban a trianoni békediktátum káros következményeit a magyar vezetés oly módon kísérelte meg mérsékelni, hogy a magyar határőrizeti testületet álcaszervezetként használta a haderő csapatainak a rejtésére.

A trianoni békediktátum a történelmi Magyarország ²/₃-át, lakosságának a felét elcsatolta az országtól. Olyan területeket is elválasztottak a Magyar Királyságtól amelyek nem csupán gazdaságilag kapcsolódtak szervesen a trianoni határokon belül maradt országrészhez, hanem az ott élő etnikum többsége is magyar volt. A korabeli magyar társadalom nem tudta túltenni magát a békediktátum pasz-

szusain. A békediktátumba olyan passzusokat építettek be amelyek eleve kudarcra ítélték a magyar haderő fellépését. Az ország haderejét 35 000 főben maximálták, és lényegében megfosztották a nehéz fegyverzettől, valamint eltörölték a kötelező sorkatonai szolgálatot.

Hamar kiderült azonban, hogy hivatásos állományú katonának senki sem jelentkezik. Ezért az entente hallgatólagosan kénytelen volt beleegyezni abba, hogy úgynevezett kényszertoborzással pótolják a hiányzó személyi állományt. A kényszertoborzás „fából-vaskarika” volt, hiszen a gyakorlatban sorozást jelentett. Az ily módon legalizált sorozást pedig a magyar állam arra használta fel, hogy megszervezze a sorköteles népesség nyilvántartását, kiképzését és szükség esetén a mozgósítását.

A Magyar Királyság helyzete a trianoni békediktátum nyomán lényegesen megváltozott. A térség, illetve a kontinens egyik nagyhatalmának a társországból a régió kiszolgáltatott kisállamává vált. Olyan helyzetbe került, amelyben a szomszédjai egyben az ellenségei is voltak. Ezen ellenségek pedig terveket kovácsoltak arra vonatkozóan, hogy Magyarországot együttesen hogyan szállhatná meg adandó alkalommal. A csehszlovák, román és jugoszláv vezérkarok erre vonatkozóan egyeztetett terveket is kidolgoztak.

A magyar vezetés igyekezett felkészülni egy esetleges összehangolt kisantant támadás ellen. A védelmi stratégiának három lényegi pontja volt.

- Még időben kívánták mozgósítani a lakosság hadra fogható részét, mielőtt a kisantant csapatok megszállnák az ország nagy részét.

- Az ipari gócpontokat a lehető leghosszabb ideig magyar kézen szerették volna megőrizni. Ezek ugyanis fokozottan veszélyeztetett helyzetbe kerültek, mivel a határok az ipari centrumok tözsomszéd-ságába kerültek.

- Le kívánták lassítani az ellenséges előrenyomulás ütemét, és diplomáciai útra szerették volna terelni a konfliktust, hogy viszonylag kedvező pozícióból diplomáciai úton rendezhessék a kialakult helyzetet. Ez volt ugyanis az egyetlen rendezési alternatíva, mivel a szomszédos országok hadereje egyenként is a magyar honvédség többszöröse volt.

E védelmi stratégia egyik legfontosabb előfeltétele az volt, hogy a várható ellenséges támadás ütemét mérsékeljék. Erre azonban a 35000 fős létszámú haderő alkalmatlan volt. Ezért új önálló határőrizeti szervezetet hoztak létre, amely testület fedésében rejtették el a hivatalos haderő feletti véderő jelentős részét. Lényegében a valóságos magyar haderő $\frac{1}{3}$ -a a Magyar Királyi Vámőrség⁸, majd a Magyar Királyi Határőrség⁹ szervezetében volt elrejtve.

A haderőrejtés másik – viszonylag jelentős erő álcázására alkalmas – módszere az volt, hogy a legális alakulatokat ikrezték. Ez azt jelentette, hogy minden alakulatot duplikáltak. Az egyik a legális volt, a másik az illegális. A két alakulat sohasem tartózkodott egy helyen. Ha az egyik laktanyában volt, a másik a gyakorlótéren tevékenykedett.

A magyar rendvédelem a trianoni békediktátum következményei nyomán militarizálódott. Nem csupán arról volt szó ugyanis, hogy a rendvédelmi testületek fedésében haderőt rejtettek el. Hanem arról is, hogy a korábban a véderő kompetenciájába tartozó teendők egy része a rendvédelemhez került. Ezek elsősorban biztosítási feladatok voltak amelyeket kiváltottak a rendvédelmi testületek bevonásával, ezáltal pedig elősegítették, hogy az amúgy is csekély számú magyar véderő koncentráltan bevethető maradjon. A magyar rendvédelemhez került katonai típusú feladatok a militarizálódás irányába vitték el az érintett testületeket.

A szervezeteken belüli militáns légkört erősítette, hogy a véderőtől leszerelt tiszteket és altiszteket igyekeztek a rendvédelmi testületekben elhelyezni. Erre részben a testületek módosult feladatai miatt is szükség volt. Fontosabb volt azonban, hogy egy esetleges fegyveres konfliktus idején az országnak szüksége volt a leszerelt katonák szaktudására. Úgy gondolták, hogy a katonai szakismeret akkor amortizálódik a legkevésbé, ha az érintettek fegyveres testületi viszonyok között maradnak.

Az egész magyar rendvédelem militarizálódott. A rendőrségnél például – többek között – a páncélos kiképzést valósították meg. Mivel a haderő nem tarthatott páncélosokat, a rendvédelmi szervek számára szereztek be tömegoszlatási céllal angol gyártmányú páncélosokat. Ezeket ugyan fedélzeti fegyverzet nélkül és csökkentett terepjáró képességgel szállítottak le, mégis alkalmasak voltak arra, hogy a leendő páncélos fegyvernem tagjai ezeken kapjanak kiképzést. Az intézmény fedőneve a RÚISK, azaz a Rendőr Újoncképző Iskola volt.

A rendvédelmen belül a határőrizet végrehajtásában részt vevő testületek militarizálása tehát nem volt egyedi jelenség. A militarizáció az egész magyar rendvédelemre kihatott. A rendvédelem különböző területein azonban a militarizáció különböző formái valósultak meg. A magyar határőrizetben külön testületet hoztak létre eleve azzal a céllal, hogy a legális határőrizeti feladatok álcája alatta magyar haderő határbiztosítási csapatait rejtésük el.

A magyar határőrizet e sajátos helyzetben is megőrizte azonban a nyugati típusú jellegét, azaz továbbra is a rendvédelemhez és nem a haderőhöz tartozott.

- A távolsági határforgalom ellenőrzése átkerült az államosítással egyesített magyar rendőrséghez. Lényegében a magyarországi rendőrségek állami rendőrség keretei között megvalósuló egyesülése kapcsán, a volt Magyar Királyi Határrendőrség határforgalom ellenőrzési kompetenciáit magával vitte az új szervezetbe a Magyar Királyi Államrendőrségbe. Az új testületben azonban a volt Magyar Királyi Határrendőrség szervezeti felépítését átszabták.¹⁰

- A határőrizetben korábban résztvevő rendvédelmi testületek a továbbiakban is a határőrizet részei maradtak (csendőrség, pénzügyőrség, vámhivatalok, határmenti mezőgazdasági és humán egészségügyi állomások).

- A határőrizeti feladatok ellátására egy új szervezetet állítottak fel, amely döntően a zöld határőrizeti teendőket és a felduzzadt kishatárforgalom ellenőrzési feladatokat látta el, illetve a határrenddel kapcsolatos teendőket a rendőrséggel megosztva végezte. Ez a testület nem került a haderő kompetenciájába. A testület rejtésében ugyan elhelyeztek véderő alakulatokat, azok azonban szervezetenként és a feladatrendszer tekintetében is élesen elhatárolódtak az őket álcázó szervezettől. A rejtett alakulatok gyakorlatilag a magyar haderő területileg illetékes honvéd kerületparancsnokságának az irányítása alatt álltak. A „zöld határőrizet” a dualizmus kori hagyományokhoz hasonlóan továbbra is több lépcsős maradt. Az egyes lépcsőket eltérő szervezetek valósították meg. Az első lépcsőt a Magyar Királyi Vámőrség, majd utószervezetei képezték, a második lépcsőt pedig a Magyar Királyi Csendőrség határmenti őrszei. A Magyar Királyi Pénzügyőrség érintett szakaszai a valószínű mozgási irányok mélységeiben fejtették ki tevékenységüket.

A magyar struktúrától továbbra is idegen maradt az olyan szervezet, amelyen az ország a katonai határőrvidék felszámolásával túllépett és amilyen testületek a Kárpát-medencétől keletre funkcionáltak.

Lengyelországban például a két világháború közötti időszakban kétféle határőrizeti szervezet működött. Szovjetunió irányában a haderő határőrizeti csapatneme látta el a határ biztosítását és őrzését. A többi határokon rendvédelmi szervezet látott el határőrizeti feladatokat. A Szovjetunióban a haderő csapatai látták el a határok őrzését és a határbiztosítási feladatokat oly módon, hogy nehéz fegyverzettel nem rendelkeztek. A szovjet elgondolás az volt, hogy szükség esetén nehéz fegyverzettel is ellátják a határt őrző alakulatokat.

A magyar határőrizetben fordulat 1938-ban következett be, amikor a Magyar Királyi Határőrséget – határ vadászok elnevezéssel – úgynevezett csapatnemenként beolvasztották a Magyar Királyi Honvédségbe.¹¹ Ezzel az aktussal a határbiztosító erők a határőrizetet megvalósítók fölé kerekedtek. A határőrizeti feladatrendszer és az azt megvalósító struktúra, amely tovább élt, azonban rendszer idegennek bizonyult a haderő kötelékében. A II. világháború során keletkezett elgondolások, illetve kísérletek, – a székely határőrség, valamint a délvidéki vitézi határőrség formájában – arra irányultak, hogy a határőrizet visszakerüljön a haderőtől a rendvédelemhez. Ezeket a kísérleteket azonban elsöpörték a II. világháború eseményei.

A II. világháború időszakára új honvédelmi törvény is született, amely a határőrizetet a Honvédség kompetenciájába helyezte. A törvényi szabályozás ellenére azonban a határőrizetben továbbra is részt vettek – a korábbi feladatmegosztásnak megfelelően – a rendvédelmi testületek. A különbség csupán annyi volt, hogy a Magyar Királyi Vámőrség, majd a Magyar Királyi Határőrség feladatkörét ellátó határ vadászok a Magyar Királyi Honvédség kötelékébe tartoztak.

Az összességében tehát a két világháború közötti magyar határőrizet rendvédelmi vonatkozású fejlődési tapasztalataiként elmondható, hogy:

- A háborús évek kivételével a határőrizet nem került a haderő kompetenciájába, illetve a II. világháború alatt is a határőrizetnek csupán egy része került a haderő irányítása alá.

- Nem a belső kárpát-medencei fejlődés következményeként, hanem külső behatások nyomán került ki a határőrizeti vezető szerep a határrendőrség kezéből, viszont létrejött egy új rendvédelmi szervezet a magyar határőrizet irányítására, amely azonban kezdettől fogva a határbiztosító katonai erők álcázására is szolgált.

- Az egyesített rendőrségen belül új szervezeti struktúrával tovább élt a volt határrendőrség, az előszervezet feladatköre egy részének (távolsági határforgalom ellenőrzés és részben a határrend) további megvalósításával.

- A határőrizet vezető testülete a pénzügyi tárca, majd a honvédelmi tárca alárendeltségébe került ugyan, azonban a belügyi tárcának – a határőrizetben résztvevő társ rendvédelmi testületek által (rendőrség, csendőrség) – továbbra is meghatározó kompetenciái maradtak.

- Végül is – a trianoni békediktátumnak a magyar közigazgatásra gyakorolt deformáló hatása ellenére – a magyar határőrizet közelebb állt a nyugati mintához, mint a keleti megoldásokhoz. Soha nem jött létre ugyanis azon „öszvér-szervezet”, amely a keleti típusú határőrizetet még ebben az időben is jellemezte. Nevezetesen a magyar határőrizeti feladatokat mindvégig más szervezet látta el, mint ami a honvédelmi teendőket végezte. Ez még akkor is így volt, amikor a Magyar Királyi Honvédség kompetenciájába került a határőrizet. Ekkor a határvidékeken belül elkülönített struktúrával működtek az u.n. határrendőrök. Ez volt a korabeli elnevezése a határőrizetet ellátóknak.

A két világháború közötti rendvédelmi fejlődés eredményeként tehát a magyar határőrizet

1. nem honvédelmi, hanem rendvédelmi tevékenységként valósult meg, bár – a trianoni békediktátum nyomán bekövetkező rendvédelmi militarizáció kapcsán – a katonai aspektusai felerősödtek;

2. a magyar határőrizet továbbra is rendelkezett sajátos, csak rá jellemző vonásokkal, azonban lényegesen közelebb állt a nyugat-európai határőrizeti felfogáshoz, mint a kelet-európaihoz, lényegében a nyugat-európai határőrizet sajátos változataként működött;

3. önálló országos hatáskörű rendvédelmi testület volt a Magyar Királyi Vámőrség, majd a Magyar Királyi Határőrség, amelyek ellátták a tevékenység irányító szervezetének szerepkörét, a háborús évek során ugyan a határvidéki utódtestület a honvédség alárendeltségévé vált, azonban a határőrizet feladatköre rendszer-idegennek bizonyult a véderő tevékenységében, ezért viszonylag gyorsan kiutat kezdtek keresni a honvédség szakértői ebből a helyzetből.

A szovjet szövetségi rendszerbe integrálódás időszaka 1945–1950

A Szovjet Szövetségi rendszerbe integrálódási folyamatába illeszkedtek a magyar határőrizet változásai is. E téren három tényező határozta meg a változásokat.

- A szovjet rendszer lényegéből adódóan nem lehetett nyílt, hanem csakis zárt határokkal számolni, annak fenntartásához szükséges határőrizeti szervezet kialakításától pedig nem lehetett eltekinteni.

- A magyar közigazgatás változásait nem a szakmai racionalitások határozták meg, hanem a politikai hatalom megragadása, majd fenntartása érdekében alakították az állam szervezetét is.

- A folyamat végén a szovjet rendszer valamilyen adaptációját kellett megvalósítani Magyarországon is.

1945-ben a magyar határőrizet történetében másodízben hoztak létre határrendőrséget.¹²

Ez a határrendőrség a magyar rendvédelem átszervezése kapcsán jött létre. A Magyar Királyi Csendőrséget 1945-ben feloszlatták,¹³ feladatkörét a rendőrség vette át.¹⁴ A rendőrségen belül korábban a vidéki Főkapitányság közvetlen felügyelete alá tartozó volt határszéli rendőrség¹⁵ utódként alakították ki a határrendőrséget.¹⁶ A határrendőrség nem csupán kapitányságokból és kirendeltségekből állt, hanem őrsökkel is rendelkezett. Ily módon a zöldhatár-őrizet továbbra is két lépcsős maradt, ahol az egyik lépcsőt a határvidéki utódtestület, a másik lépcsőt pedig a Magyar Királyi Csendőrség határmenti őrségek helyébe lépő határrendőr őrsök képezték.

Az 1945-től 1950-ig terjedő „ki kit győz le” időszakban az állam egyes részeinek meghódítása politikai kérdés volt. Kezdetektől fogva a határrendőrség az MKP befolyása alatt állt. Nem sok idő múlva a határvidéki utódtestület is az MKP befolyása alá került annak ellenére, hogy a honvédelmi tárca nem tartozott az MKP és szövetségesei felügyelete alá és a haderőn belül sem dőlt el a hovatartozás kérdése még.¹⁷ A határvidéki utódtestület MKP befolyás alá kerülését követően azonban a szervezetet jelentősen megerősítették. A negyvenes évek második felében a legerősebb fegyveres szervezetté alakult, maga mögé utasítva az ebben az időszokban még a reorganizáció előtt álló honvédséget is.¹⁸

A határőrizetben résztvevő szervezetek között a vezető szerepet a határvidéki utódtestület vették át, maguk mögé utasítva a határrendőrséget is. A határvidéki utódtestület honvédelmi tárcának történő alárendeltsége ugyanis névleges volt. A valóságban PÁLFFY György által vezetett szervezet az MKP utasításait fogadta el. Tevékenysége pedig szoros kapcsolatban állt a Katonapolitikai Osztály és utód szervei működésével. A határvidéki utódtestületnek a társ fegyveres szervekhez viszonyított ereje díszlokációja, és az MKP-hez fűződő iszonya egyben irrealisztikussá tett eleve minden elgondolást, amely a szovjet orientált fejlődési iránytól való elszakadási szándékot segítette volna elő katonai erővel is.¹⁹

Végül is a II. Magyar Határrendőrség a szovjet típusú határőrizet magyarországi adaptációjának esett áldozatul. A határvidéki utódtestületet és a határrendőrséget is beolvasztották az ÁVH-ba.²⁰

Összességében a „ki kit győz le” röpke fél évtizedes időszakban a magyar határőrizet rendvédelmi vonatkozású fejlődési tapasztalatait elmondható, hogy:

- A határőrizet feladatrendszerében a rendőri szervezet továbbra is jelen volt, elsősorban a távolsági határforgalom ellenőrzése, részben pedig a zöldhatár őrzete és a határrend betartatása területeken a határrendőrség által.

- A vezető szerep fokozatosan került át a határrendőrségtől a határvadászokhoz. A határvadászok azonban – a két világháború közötti hagyományoknak megfelelően – két, egymás mellett, egy időben működő struktúrával rendelkeztek egy határszolgálatos szervezettel és egy karhatalmi típusú szervezettel.

- A határvadászok egyértelműen a honvédelmi tárca kompetenciájába tartoztak, sőt bizonyos időszakban a legnagyobb magyar katonai erőt jelentették.

- Mivel az MKP az államot hódította meg, nem érvényesülhetett a politikai ellenfelek irányítása alá tartozó honvédelmi tárca kompetenciája a határőrizetben. Az irányítást az MKP közvetlenül gyakorolta. Eerre korábban nem volt példa.

- A szovjet típusú állam kiépítésével elhalványult a jelentősége annak, hogy a határőrizetben a rendvédelmi, vagy a honvédelmi jelleg dominál-e. Végül is a korábbiaktól eltérő modell, a szovjet minta került bevezetésre a magyar határőrizetben is.

- A második magyar határrendőrség felállítása – bár létrehozása a Kárpát-medencei hagyományokban gyökerezett – eleve kudarcra ítélt kezdeményezésnek bizonyult, mivel a szovjet érdekszféra határai egységes őrzésének a kívánalma került előtérbe. Ez a fajta őrzés pedig a tevékenység célja és tartalma tekintetében másfajta szervezetet követelt, mint amit a polgári fejlődés fejlesztett ki Nyugat-európában és ami Magyarországon is megvalósult.

A szovjet szövetségi rendszerbe integrálódás időszaka rendvédelmi fejlődésének eredményeként tehát a magyar határőrizet:

1. A nyugati típusú, már erőteljesen sajátos jegyekkel terhelt magyar határőrizet eljutott a szovjet típusú határőrizetig.

2. Ezzel a magyar határőrizet beilleszkedett Szovjetunió vonzáskörébe tartozó országok egységes szisztéma szerint működő határőrizeti rendszerébe.

3. A szovjet rendszer nem a rendvédelmi típusú szervezetek számára biztosított primátust a határőrizetben.

Konklúzió.

A magyar határőrizetben a rendvédelmi típusú szervezeteknek több korszakon átívelő vizsgálata nyomán megállapítható, hogy:

1. A polgári magyar állam kialakulásának részeként jött létre a polgári típusú magyar határőrizet, amelynek elválaszthatatlan része maradt a rendőri szervezet.

2. Amikor külső kényszerítő hatások nem érvényesültek a határőrizetben, egyértelműen a határrendőrség primátusa került előtérbe.

3. A magyar határőrizetet megkísérelték nem rendőri szervezet irányával is üzemeltetni a magyar polgári határőrizeti struktúra kiépítése során, hatékony megoldást azonban a határrendőrség létrehozása jelentett.

4. A Kárpát-medencei körülmények érvényesülése időszakában a magyar határőrizetben valamilyen formában mindig jelen voltak a rendőri szervezetek.

5. A magyar és a Nyugat-európai határőrizet közös jellemzője volt a határvédelemtől, a honvédelmi tárcától, a haderőtől való elszakadás.

6. A magyar határőrizet vezető testülete a polgári fejlődés időszakában valamilyen önálló országos hatáskörrel bíró rendvédelmi szervezet volt. E vezető szerepet a rendőrség csak kezdetben töltötte be.

7. A magyar határőrizetben a belső viszonyok mellett – a társ rendvédelmi szervezeteknél erőteljesebben – hatottak a külső körülmények.

8. A határőrizet – néhány rövid, rendkívüli körülményeket tartalmazó periódust kivéve – többé-kevésbé a belügyi tárca kompetenciájába tartozott.

9. A magyar határőrizetben – a nyugati típusú határőrizetnek megfelelően – nem egy rendvédelmi szervezet vett részt, hanem a honi rendvédelmi testületek összessége.

10. A rendvédelmi testületek közötti határőrizeti feladatmegosztás változó volt ugyan, azonban mindvégig az volt a jellemző, hogy a szervezetek határmenti részei az alapfeladatukhoz leginkább illeszkedő határőrizeti feladatokat látták el.

11. A rendőri típusú szervezetek a határőrizetben csupán rövidebb időszakban megvalósuló irányító és koordinációs tevékenységük mellett, huzamosan végezték a forgalom ellenőrzést és a határrend biztosítás teendőit.

12. A határőrizetet ellátó rendőri testületek tevékenysége valamilyen formában magában foglalta az érintett önkormányzatokkal és közigazgatási ágakkal együttműködést is.

Jegyzetek:

¹A szerző az alábbi monográfiákat és lektorált cikkeket publikálta a magyar határőrizet története témakörében az 1867-től 1950-ig terjedő időszakokra vonatkozóan:

MONOGRÁFIÁK

- PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891-1914*. Budapest, 1984, Határőrség.

- Idem: *A dualista Magyarország pénzügyi szerveinek határőrizete 1867-1914*. Budapest, 1987, Határőrség.

TANULMÁNYOK

- Idem: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. *Belügyi Szemle*, XXX. évf. (1982) 10. sz. 44–51. p.

- Idem: A határőrizet erői. *Belügyi Szemle*, XXXI. évf. (1983) 1. sz. 62–66. p.

- Idem: A népi demokratikus forradalom határrendőrsége 1945-1949. In. ÁBEL László (szerk.): *A Határőrség 40 éve*. Budapest, 1985, Határőrség, 67-80. p.

- Idem: A dualista Magyarország belügyi szervei. *Belügyi Szemle*, XXXIV. évf. (1986) 4. sz. 45-50. p.

- Idem: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve; A Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CI. évf. (1986) 3. sz. 541-570. p.

- GÁSPÁR László társszerzőségével: A magyar határőrizeti szervek feladatai, a katonai határőrizetre történő áttérés időszakában 1912-1914. *ZMKA Akadémiai Közlemények*, XXX. évf. (1987) 134. sz. 131-151. p.

- Idem: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CIII. évf. (1988) 1. sz. 56-92. p.

- Idem: A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szerve a Magyar Királyi Csendőrség. *Belügyi Szemle*, XXXVII. évf. (1989) 2. sz. 35-40. p.

- Idem: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatarain 1867-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CIV. évf. (1989) 2. sz. 177-196. p.

- GÁSPÁR László társszerzőségével: A két világháború közötti Magyar Királyság határőrizete a trianoni békeszerződésig 1919.08.07-1920. 06. 04. *ZMKA Akadémiai Közlemények*, XXXIII. évf. (1990) 167. sz. 87-100. p.

- Idem: Elképzelések a határőrség korszerűsítésére. *Belügyi Szemle*, XXXVIII. évf. (1990) 1. sz. 64-71. p.

- Idem: Kivándorlás a Magyar Királyságból a két világháború között. *RTF Főiskolai Figyelő Plusz*, I. évf. (1990) 1. sz. 73-81. p.

- Idem: Határőrizet (1945-1949) = Határvadászok? *RTF Főiskolai Figyelő Plusz*, II. évf. (1991) 1. sz. 51-54. p.

- Idem: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, III. évf. (1993) 4. sz. 21-50. p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Dualista Magyarország rendvédelme*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 5. sz. 13-17. p. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Háború, forradalom, trianon*” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A polgári Magyarország határőrizeti szervezetének kialakulása, tevékenységének jellemzői, a két világháború közötti magyar határőrizet változásai. *Határőrségi Tudományos Közlemények*, (1994) 1. sz. 4-23. p.

- Idem: A magyar állam határőrizete a két világháború között. A magyar határőrizeti struktúra változásai a két világháború között. *Főiskolai Figyelő Plusz*, V. évf. (1994) 4. sz. 391-404. p.

- Idem: A magyar állam határőrizete a két világháború között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, V. évf. (1995) 6. sz. 64-75. p. A tanulmány korábbi változata 1994. októberében Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*A két világháború közötti Magyar Királyság rendvédelme*” című VI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: Határőrizeti metodika a két világháború közötti Magyar Királyságban. *Rendészeti Tanulmányok*, III. évf. (1994) 2. sz., 84-126. p.

- Idem: A magyar határőrizet teendői a nemzetgazdaság védelme terén az Osztrák-Magyar Monarchiában és a két világháború közötti Magyar Királyságban. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, VIII. évf. (1998) 9. sz. 26-30. p. A tanulmány korábbi változata 1997. szeptember 24-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Gazdasági rendvédelmünk a XIX-XX. században*” című IX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A dualizmus kori magyar pénzügyőrség és vámhivatalok. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, VIII. évf. (1998) 9. sz. 82-85. p. A tanulmány korábbi változata 1997. szeptember 23-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Gazdasági rendvédelmünk a XIX-XX. században*” című IX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A magyar állam határőrizeti struktúrájának fejlődése a századfordulótól a második világháborúig. *Határőrségi Tanulmányok*, VII. évf. (1999) 5. sz. különszám 27-48. p. és 14 melléklet

- Idem: Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, X. évf. (2000) 11. sz. 42-53. p. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Szabad mozgás a Kárpát-medencében*” című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: Határőrizet a húszas évek elején a Mura mentén. *Lendvai Füzetek [Lendavski Zveki]* XVII.évf. (2000). 17. sz. 114-131. p.

- Idem: A pénzügyőrség szerepe a dualizmus kori Magyarország határőrizetében. In: BERTA Gyula (szerk.): *Somogy megyei rendvédelem-történeti szimpózium 2001-2002*. Kaposvár, 2002, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 46-48. p. A tanulmány korábbi változata 2001. szeptemberében Kaposváron hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság „Dél-Pannon Rendvédelem-történeti napok” című szimpózium sorozatának 2001. évi rendezvényén. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A két világháború közötti Magyar Királyság határőrizetében részt vevő szervezetek együttműködése a csempészet elleni küzdelemben. In: BERTA Gyula (szerk.): *Somogy megyei rendvédelem-történeti szimpózium 2001-2002*. Kaposvár, 2002, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 49-53. p. A tanulmány korábbi változata 2002. szeptemberében Kaposváron hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság „Dél-Pannon Rendvédelem-történeti napok” című szimpózium sorozatának 2002. évi rendezvényén. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a II. vh-ig. In: BODA József (szerk.): *A magyar polgári rendvédelem a XIX-XX. században. A magyar büntetés-végrehajtás, csendőrség, határőrség, koronaőrség, rendőrség, vám- és pénzügyőrség*. Budapest, 2004, Belügyminisztérium Nemzetközi Oktatási Központ – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány, 74-109. p. A tanulmány korábbi változata 2003. nyarán Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány által szervezett magyar rendvédelem-történeti témájú nyári szabadegyetemen. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A magyar határőrizet és az európai biztonság a XIX-XX. században 1867-1914. *Pécsi határőr tudományos közlemények*, III. évf. (2004) 3. sz. 123-138. p. A tanulmány korábbi változata 2004 júniusában Pécsen hangzott el a Magyar Hadtudományi Társaság Határőrizeti Szakosztályának Pécsi Szakcsoportja által szervezett hadtudományi tudományos konferenciasorozatnak „Magyar határellenőrzés – Európai biztonság” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A történelmi Magyarország határőrizeti tapasztalatai. In: MEZEY Barna (szerk.): *Eckhart Ferenc emlékkönyv*. Budapest, 2004, Gondolat Kiadó, 357-388. p. /Jogtörténeti értekezések, 28./

- Idem: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 14. sz. 91-94. p. A tanulmány korábbi változata – német nyelven – 1999. februárjában Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Csendőrség-történeti Szakosztálya által szervezett tudományos rendezvénysorozat II. szimpóziumján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A dualizmus kori magyar rendvédelem és határőrizet. A Magyar Királyi Határrendőrség. *Határrendészeti Tanulmányok*, III. évf. (2006) 1. sz. 5-46. p. A tanulmány korábbi változata 2006. január 17-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság és a Határőrség Országos Parancsnoksága közös szervezésében megvalósított konferencián. „Az ezeréves magyar rendvédelem” című XIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: Ütlevél és ütlevéllenőrző szervezetek a két világháború közötti Magyar Királyságban. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII. évf. (2007) 15. sz. 160-169. p. A tanulmány korábbi változata 2001. november 06-án hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Az európai és a magyar rendvédelem a XIX-XX. században” című XV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A Magyar Királyi Határrendőrség. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII. évf. (2007) 15. sz. 139-159. p. A tanulmány korábbi változata 2004. áprilisában Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Rendőrség-történeti Szakosztálya által szervezett Szemere Beszélgetések szimpóziumsorozat rendezvényén a Rendőrség Tudományos Tanácsának közreműködésével. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A magyar határőrizet tere a kiegyezéstől a második világháborúig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII. évf. (2007) 15. sz. 125-138. p. A tanulmány korábbi változata 2005. augusztus 27-én a szlovéniai Lendván hangzott el a Hajnal István kör által szervezett tudományos konferencián. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

REGISZTRÁLT KÉZIRATOK

- Idem: *A dualista Magyarország Határőrizete (1867-1914)*. Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1985. 138 p. + 24. p. melléklet

- Idem: Pécsi Akadémiai Intézet számára a határvidékre vonatkozóan a miniszterelnökség részére készített előterjesztéshez. *Határforgalom ellenőrzés és határvonal őrzés Magyarországon déli határain 1867-1945*. 1989. 94 p.

- Idem: *A magyar állam határőrizete (1920-1941)*. Hadtudományi kandidátusi értekezés (MTA). Kézirat. Budapest, 1990. 264 p. + 562 p. melléklet

²GÁSPÁR László: *A határőrzés története*. Budapest, 1988, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (A kiadvány publikálásának idejében Zrínyi Miklós Katonai Akadémia - ZMKA -).

³Határkapu = határátkelőhely korabeli elnevezése.

⁴50.341/1891 gróf SZAPÁRY Gyula belügyminiszter, báró FEJÉRVÁRY Géza honvédelmi miniszter, SZILÁGYI Dezső igazságügy miniszter, BAROSS Gábor kereskedelemügyi miniszter, WEKERLE Sándor pénzügyminiszter és gróf BETHLEN András földművelésügyi miniszter közös rendelete a határszéli csendőrség felállítására vonatkozóan.

⁵1903/VIII. tc. a határrendőrségről.

⁶91.000/1905. BM. r.

⁷PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris.

⁸6200/1931. ME. r. és a 114.400/1931. PM. körrendelet

⁹Hadtörténeti Levéltár HM elnöki 1/a. 1932/111 000

¹⁰5047/1919. ME. r. a magyarországi rendőrségek államosítása.

¹¹1939/II. tc. honvédelmi törvény.

¹²145.389/1945. BM. r. a magyar határőrség felállítása tárgyában.

¹³1690/1945. ME. r. a csendőrség feloszlásáról.

¹⁴ NAGY György: *A határforgalom és a határforgalom ellenőrzésének története 1945-1980*. Egyetemi doktori disszertáció (ZMNE). Kézirat. Budapest, 1987.

¹⁵ BORBÉLY Zoltán – KAPY Rezső (szerk.): *A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941*. Budapest, 1942, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat. 452-459. p.

¹⁶ NAGY György: *Magyarország határforgalmat ellenőrző szervezetének a szervezet feladatrendszerének, alkalmazott módszereinek változása 1945-1991*. Kandidátusi értekezés (MTA). Kézirat. Budapest, 1993.

¹⁷ GÁSPÁR László: *A határőrség szervezetének és tevékenységének változásai 1948-1956*. *Határőrség tudományos közlemények*, (1994) 1. sz., 48-70. p.

¹⁸ ÖRY Károly: *Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből 1948-1956*. Budapest, 2001, BM Kiadó, 54. p.

¹⁹ KESERŰ István: *A határőrség megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában*. Kandidátusi értekezés (MTA). Kézirat. Budapest, 1985.

²⁰ 4353/1949. MT. r. az Államvédelmi Hatóság új szervezetéről.